

مقدمه

شاید این طور به نظر برسد که چاپ دستی در دنیای آفرینش تصویر تازه قدم نهاده است، در حالی که این بحث به زمانی برمی گردد که نمونه‌هایی از آثار پای حیوانات در گل و اثر دست دوده‌آلود غارنشینان بر دیوارهای سنگی غارها کشف شد، در واقع چاپ دستی هنر انتقال یک تصویر یا متن بر روی سطحی دیگر است، بنابراین تفاوت چاپ دستی با شیوه‌های دیگر برای ایجاد تصویر در چیست؟

نقاشی یا طراحی به صورت غیر مستقیم راهی برای تکرار و تکثیر یک تصویر با استفاده از مواد و ابزار ساده‌ای مانند قلم مو و رنگ و... این تفاوت را به ما نشان می‌دهد.

چاپ دستی زبان تصویری ویژه‌ای دارد و روش کاربردی جالب و ارزشمندی برای بیان خلاقیت و نوآوری هنرمند می‌باشد. همین‌طور که از نامش پیداست، تمام مراحل از طراحی اولیه تا چاپ و تکثیر نهایی به وسیله دست انسان انجام می‌شود. «کشفیات باستان‌شناسان از دورانهای تاریخی نشان می‌دهد که مهرهایی حکاکی شده از سنگ، گل و چوب ساخته شده، سپس به رنگ آغشته و با دست به سطح مورد نظر فشرده می‌شد. اثری که از این مهرها باقی می‌ماند، گرچه بسیار ساده بود اما شروع انقلابی برای تکرار صفحات متن و تصویر شد. در واقع یکی از راه‌های سرعت در ارتباطات و توسعه تمدن هم بود» (Desmet, 2006, p.6).

همان‌طور که می‌دانیم یکی از روش‌های برقراری ارتباط و تبادل اطلاعات تصویر است و در طول تاریخ استفاده از آن برای انتقال مفاهیم و مرسوم بوده است. چاپ دستی امکانات و ظرفیت‌های زیادی برای ساخت تصاویر ارائه می‌کند. زبان ویژه‌ای که در به‌کار بردن این شیوه‌ها وجود دارد، باعث تحول و رشد آن در بین علاقمندان امروز شده است. آشنایی با چگونگی و وسعت چاپ دستی در دنیای هنر و تجربه‌های هنرمندانی که به صورت حرفه‌ای به این

تصویر شماره ۱

جست و جو و کشف با چاپ دستی

پروین هانی طبائی

کارشناس ارشد ارتباط تصویری (چاپ دستی)، دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

چکیده

ظرفیت‌های پنهان در شیوه‌های متنوع چاپ دستی برای بیان احساسات و ذهنیت هنرمند و ایجاد تصویر منحصر به فرد بسیار وسیع است. با توجه به وسعت این شیوه‌ها شناخت و چگونگی به‌کار بردن آنها بنابر موضوعاتی که هنرمند در نظر دارد اجرا کند باعث خلاقیت و پیدایش آثار هنری متفاوتی می‌شود.

تجربه با ترکیبی از چند روش چاپ دستی، جستجو و کاوش درباره امکانات، ابزار، مواد و حتی محدودیت‌های به‌کار بردن آن‌ها بیان تازه‌ای خواهد داشت و مخاطب را هم جذب خواهد کرد. به مرور زمان تنوع زیادی در مواد و ابزار به وجود آمده است، شناخت و چگونگی استفاده از آن‌ها احتیاج به آگاهی داشتن از خواص، ماهیت و همین‌طور جستجو و تجربه دارد.

ظرفیت‌های موجود در چاپ‌های دستی هنرمندان را نه فقط به دلیل تکثیر آثار خود بلکه برای نوآوری و بیان قوی‌تر افکار و آثارشان ترغیب می‌کند. بدین جهت هم‌چنان بر تعداد هنرمندانی که علاقمند به این شیوه‌ها می‌شوند، افزوده می‌شود.

نسخه چاپی می‌تواند اهمیت و ارزشی برابر با هر شیوه دیگر هنر تصویری داشته باشد. بسیاری از هنرمندان برای دست یافتن به روش‌هایی برای بیان تخیلات خود به تجربه با شیوه‌های چاپ و ترکیبی از چند روش و ایجاد تنوع به تجربه‌های خود وسعت می‌دهند.

دست یافتن به این تجربه‌ها گاهی با تعداد زیاد رنگ و بافت‌های متنوع می‌تواند تصاویری را به وجود آورد که به منظور تکثیر و تکرار اثر صورت نمی‌گیرد بلکه بیشتر با هدف غنی‌تر شدن آثار هنری به عنوان آثار منحصر به فرد انجام می‌شود. برای پی بردن به چگونگی تکرار نقوش، مطالعه و جستجو در آثار پیشینیان و به کار بردن تجربیات آن‌ها از قدم‌های اولیه برای تغییر و تحول و خلق آثار جدید می‌باشد. آنچه که لازم بود به تصویر کشیده شود، توسط دست، نقاشی و دوباره تکرار می‌شد. این اولین روش برای تکرار نقوش بود. بعدها و قبل از انتشار کتاب انسان به این واقعیت پی برده بود که برای ثبت تصاویر و تکرار آن روش ساده‌تری پیدا کند. او با جستجو در شیوه‌های مختلف برای بیان احساسات و ذهنیت خود به مواد و ابزاری دست یافت که برای تکرار و تکثیر تصاویر و ثبت آن روش سریع و دقیق‌تری بود. او از یک مهر ساده و مرکب خورده و فشردن آن با دست بر روی یک سطح توانست یک اثر چاپی ساده به وجود بیاورد و این نقطه شروع بود، یعنی همان ابداع چاپ دستی» (همان).

بنابراین انتقال نقش یا طراحی از یک سطح بر روی سطحی دیگر، مانند کاغذ در واقع نقاشی یا طراحی به صورت غیرمستقیم با ابزاری ساده را چاپ گویند.

با استفاده از روش‌های متنوع چاپ خلق تصاویر دلخواه از سطح سخت تا نرم، خشک و نازک، بافت‌ها و نقش‌های متفاوت بر روی سطوحی مانند کاغذ، مقوا، شیشه یا چوب امکان‌پذیر می‌شود. موادی که با آن‌ها ساده‌ترین شیوه‌های چاپ دستی را می‌توان انجام داد، در همه جا و در انواع مواد روزمره پیدا می‌شود.

انواع مواد مانند برشی از یک سیب زمینی، برگ درختان، در بطری‌ها، مقوا و هر گونه جسمی که بتوان با آن به بافت و فرم دلخواه دست یافت. بعضی از آن‌ها در منزل و یا در فروشگاه‌های لوازم التحریر فروشی و هنری وجود دارد. این اجسام و مواد خیلی زیاد و حجیم نیستند و امکان حمل آن‌ها در یک کیف و یا جعبه وجود دارد زیرا این نوع چاپ‌ها احتیاج به دستگاه پرس ندارد.

هدف این است که با روش‌های پایه و ابتدایی می‌توان کارهای حرفه‌ای انجام داد. این روش‌ها نیازمند تجهیزات تخصصی نبوده و اشخاص متفاوت از یک هنرمند حرفه‌ای تا یک دانشجوی هنر و حتی شخصی به عنوان سرگرمی برای آشنانشدن با نقاشی و رنگ که در کلاس‌های آزاد شرکت می‌کند، می‌تواند از این روش‌ها برای ایجاد تصاویری که در ذهن خود دارد استفاده کند.

برای چاپ خلاقانه از ایده‌هایی با بودجه‌های کم و بدون موانع عجیب و غریب می‌توان به نتایج رضایت‌بخش رسید و از نتایج به دست آمده لذت برد. یکی از این شیوه‌ها منوتایپ^(۱) است. در این شیوه با تجربه و جستجو به تصویرهای بی‌نظیری می‌توان دست یافت. «شاید بتوان گفت منوتایپ یک روش اتفاقی است که با استفاده از مواد مختلف و با در نظر گرفتن غلظت و نوع رنگ و حرکت رنگ‌ها بر روی سطح مورد نظر تا حدودی نقش‌های اتفاقی را کنترل کرد، در این شیوه با اضافه نمودن اجسام یا موادی به مرکب قبل از چاپ مانند قطعه‌های نازک فویل، پر، گل، کاغذهای بافت‌دار و همچنین کاربرد قلم‌موهای نقاشی یا غلتک‌ها، انگشتان، پارچه و... برای ایجاد بافت‌های متفاوت بهره برد» (Ayers, 1991, P.123).

در این صورت به قابلیت جذب مرکب و یا رنگ و میزان مقاومت در مقابل فشاری که در جریان چاپ به آن‌ها وارد می‌شود، باید توجه کرد. آزادی عمل و انتخاب اجسام و ترکیب آن‌ها با روش‌های دیگر به دقت و ابتکار نیاز دارد.

یکی از امتیازهایی که منوتایپ دارد استفاده نامحدود از رنگ‌ها و همین‌طور خطوط

تصویر شماره ۲

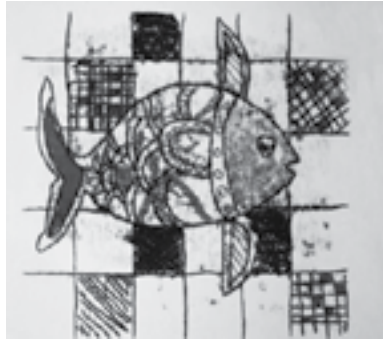
تصویر شماره ۳

روش‌ها پرداخته‌اند به ما کمک می‌کند تا اهمیت و ظرفیت وسیع این شیوه‌ها را در دنیای هنرهای تصویری بهتر درک کنیم.

جست و جو و کشف با چاپ دستی

پیش از آن که در مورد چاپ و ظرفیت‌های بالقوه آن گفته شود، این تأکید لازم است که چاپ دستی هنوز در دنیای امروز هنر جایگاه خاص خود را دارد. یکی از ویژگی‌های جالب این هنر قابلیت تکثیر یک اثر است. موزه‌ها، نمایشگاه‌ها و افراد علاقه‌مند زیادی وجود دارند که به جمع‌آوری آثار چاپ دستی هنرمندان می‌پردازند. بدین ترتیب دوستداران این هنر مجبور نیستند برای دیدن یک اثر به نقطه‌ای خاص از دنیا سفر کنند. دیدن آثار هنرمندانی که از این روش‌ها استفاده کرده‌اند، دیدگاه و نگرش مردم را به این نکته معطوف می‌سازد که هر

تصویر شماره ۵

منابع

- 1- Ayres Julia, Monotype (mediums and methods for painterly printmaking) Waston – Guptill Publication—New York 1991.
- 2- Michael F.A Andrew, creative printmaking, Prentice—hall, INC, Englewood cliffs, N, J 1964.
- 3- Heller Jules, printmaking today, New York, Holt Rinehart and Winston, inc. 1958.
- 4- Desmet Ann & Anderson Jim “Hand, made london. 2006. Prints” A & C Black.

تصویر شماره ۴

و سایه-روشن‌هایی که در یک اثر نقاشی وجود دارد را می‌توانیم در یک اثر چاپی داشته باشیم. اما نمی‌توان اطمینان داشت که بعد از بیرون آمدن کار از زیر پرس و بعد از انتقال آن بر روی کاغذ با چه بافت‌ها و رنگ‌هایی روبه‌رو می‌شویم، رنگ‌هایی که از روی سطح مورد نظر روی کاغذ منتقل می‌شوند ترکیب جدیدی می‌دهند و به‌طور کلی متفاوت هستند. «اگر در یک منوتایپ از یک قالب مادر انواع چاپ‌های دستی مانند چوب، لینو، فلز و استنسیل استفاده شود به آن منوپرینت^[۱] می‌گویند» (همان). با تلفیق روش‌های متفاوت تعدادی محدود آثار بی‌نظیر با تضادهای بافتی به وجود می‌آید که هنرمند می‌تواند از این اتفاق‌ها دریافت هنرمندانه‌ای داشته باشد و در اثر خود به حس خوشایندی دست یابد.

استفاده از همه امکانات و ظرفیت‌ها در چاپ دستی موجب تنوع و دگرگونی روش‌ها شده است. در روش‌های جدید مثل کلاژ^[۲]، استنسیل^[۳]، میکس مدیا^[۴] که متفاوت با تجربه‌های قبلی می‌باشند و با آزمون و خطا و پس از اثرگذاری بر روی کاغذ قابل توجه است. انتخاب کاغذ قسمت مهمی از روند چاپ است، وضوح و درخشندگی یک اثر چاپی ارتباط مستقیمی با رنگ، جنس، حساسیت و قابلیت جذب کاغذ دارد. کاغذ بخش جدانشدنی چاپ است چون گاهی قسمت‌هایی از آن به‌عنوان بخشی از یک تصویر که در حین طراحی به آن توجه شده، استفاده می‌شود.

طراحی بخش مهم دیگری است که هنرمند باید به آن اهمیت داده و چنانچه طراحی باشیوه‌های انتخابی هماهنگی لازم را نداشته باشد به نتیجه نمی‌رسد. البته در حین طراحی باید به نوع اجرا اندیشید، زیرا در طول اجرا اتفاقی می‌افتد که باید آن را کشف و مشاهده کرد. کشف در پی جستجو همیشه هیجان‌انگیز است.

دیدن آثار هنرمندانی که از این روش‌ها استفاده کرده‌اند، دیدگاه و نگرش ما را به این نکته جلب می‌کند که هر نسخه چاپی می‌تواند اهمیت و ارزشی برابر با هر شیوه دیگر هنر تصویری داشته باشند و همان انتظاری را که از یک اثر هنری با مواد و ابزاری مانند رنگ روغن، آبرنگ، آکرلیک و... داریم از روش‌های چاپ دستی که پر از هیجان، شور، شوق و نوآوری است، می‌توانیم داشته باشیم.

در این راه از تجربه‌های هنرمندان دوران مختلف در طول تاریخ چاپ باید آموخت و براساس این آموخته‌ها به روش‌های جدیدی دست یافت. ■

2-Mono print

۳- (Collage)، روشی در نقاشی مبتنی بر چسباندن و یا وصله کردن خرده اجسام.

۴- (Stencil)، کاغذ نقش برداری، کاغذ یا ورقه نازکی که نقش یا نوشته در آن سوراخ می‌شود تا مرکب چاپ از آن عبور کند.